

Natalija Naročnicka, Valentin Falin in ostali

PARTITURA
DRUGE SVETOVNE VOJNE

Kdo in kdaj je začel vojno?

spremni besedi: prof. dr. Dušan Nečak in
prof. dr. Božo Repe

UMco

UMco, Ljubljana, 2010

Natalija Naročnicka, Valentin Falin in ostali

PARTITURA

DRUGE SVETOVNE VOJNE

Kdo in kdaj je začel vojno?

© za besedilo: Natalija Naročnicka, Valentin Falin in ostali, 2010

© za Slovenijo in prevod: Društvo dr. Franceta Prešerna
za promocijo stikov med Slovenijo in Rusijo

Izdajatelj in založnik

UMco d. d. / Zbirka Bela Premiera; št. 93

Prevod: Vesna Kovjanič za Društvo dr. Franceta Prešerna za
promocijo stikov med Slovenijo in Rusijo

Urednik knjige: Just Rugelj

Glavni urednik: Samo Rugelj

Pomočnica urednika: Renate Štrucl

Spremni besedi: prof. dr. Dušan Nečak in prof. dr. Božo Repe

Oblikovanje ovitka: Žiga Valetič

Postavitev: Matic Večko

Lektura: Simon Dobravec

Korektura: Tina Šebenik

Tisk: Franci Rožmanec, Potens d. o. o.

Naklada: Prvi natis, 300 izvodov

Ljubljana, 2010

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

94(4)"1933/1940"

94(47)"1933/1940"

327(47:430)"1933/1940"

NAROČNICKA, Natalija

Partitura Druge svetovne vojne : kdo in kdaj je začel vojno? / Natalija Naročnicka, Valentin Falin in ostali ; spremni besedi Dušan Nečak in Božo Repe ; [prevod Vesna Kovjanič]. - Ljubljana : UMco, 2010. - (Knjižna zbirka Premiera ; št. 93. Bela Premiera)

ISBN 978-961-6803-10-6

251448576

UMco d. d., Leskoškova 12, 1000 Ljubljana
tel.: 01/520 18 39, e-pošta: bukla-urednistvo@umco.si, www.bukla.si

Izdajo je pripravil Sklad zgodovinske perspektive v sodelovanju s Komisijo pri predsedniku RF kot odpor na poskus potvarjanja zgodovine na škodo interesov Rusije s pomočjo Sklada »Zgodovinski spomin.«

Uredniški kolegij:

N. A. Naročnicka (odgovorna urednica), M. V. Demurin, V. E. Romanov, E. N. Rudaya, V. V. Simindej

Sklad zgodovinske perspektive se zahvaljuje direktorju zgodovinsko-diplomatskega oddelka MID RF K. K. Provalovu in direktorici Arhiva za zunanjo politiko MID RF N. P. Mozzuhini za pomoč pri pripravi objave novih dokumentov o zgodovini in mednarodnih odnosih neposredno pred začetkom druge svetovne vojne, ki so vključeni v to izdajo.

N. A. Naročnicka

Ta zbornik, ki se začne s predgovorom ministra za zunanje zadeve RF S. V. Lavrova, vsebuje članke priznanih zgodovinarjev, politikov in družbenih delavcev, strokovnjakov za mednarodne odnose in praktičnih diplomatov, je posvečen predzgodovini druge svetovne vojne. Izčrpna in vsakršnih ideoloških klišejev osvobodjena ocena dogodkov, ki so se zgodili v obdobju 1930–1940, je še danes aktualna. Zahodno zgodovinopisje le s težavo priznava dejstvo, da so le požrtvovalni boj ZZSR proti Hitlerjevemu močnemu stroju in skupne moči zaslužne Evrope privedle k zmagi in omogočile današnjo demokracijo.

Avtorji zbornika predstavljajo širok geopolitični kontekst dogodkov in procesov, ki so se zgodili pred vojno, ter analizirajo tako ozadje kot tisti skrit diplomatski in politični boj, ki je takrat potekal in se razkriva javnosti po 70. letih na osnovi objavljenih

in sedaj dostopnih gradiv. V prilogi zbornika se nahajajo dokumenti iz Arhiva zunanje politike MNZ RF, mnogi med njimi pa bodo tokrat objavljeni prvič.

V knjigi predstavljeni članki in dokumenti so nedvomno zanimivi ne le za strokovnjake za rusko zgodovino in zgodovino mednarodnih odnosov, ampak tudi za širši krog bralcev, ki ni ravnodušen do usode Rusije.

© Sklad zgodovinske perspektive, 2009

VSEBINA

prof. dr. DUŠAN NEČAK: (DRUGA SVETOVNA) VOJNA KOT NAJVEČJI KRŠILEC ČLOVEKOVIH PRAVIC?	13
prof. dr. BOŽO REPE: NEKAJ POGLEDOV NA ZGODOVINSKI REVIZIONIZEM V EVROPI IN SLOVENIJI	16
PREDGOVOR	33
KDO IN KDAJ JE ZAČEL DRUGO SVETOVNO VOJNO?	36
N. A. NAROČNICKA: »KONCERT VELIKIH DRŽAV« TIK PRED ODLOČILNIMI DOGODKI	39
V. M. FALIN: K PREDZGODOVINI PAKTA O NENAPADANJU MED ZSSR IN NEMČIJO	67
A. G. DULJAN: OD MÜNCHNA DO PAKTA MOLOTOV- RIBBENTROP: NEKATERI VIDIKI SITUACIJE V EVROPI PRED SAMIM ZAČETKOM DRUGE SVETOVNE VOJNE	147
A. V. ŠUBIN: NA POTI K PAKTU IZ 1939: TEŽAVE IN PROTISLOVJA SOVJETSKO-NEMŠKEGA ZBLIŽANJA	167
Razkol münchenške fronte	168
Damoklejeve »klešče«	174
Obstaja stik	178
Pojavitev Molotova	183
Kamen spotike	189
Trikotnik stikov	195
Poljska trdnost	199
Stalinova izbira	202
Blitz obisk	207
Pakt in vojna	213
M. I. MELTJUHOV: SOVJETSKA ZVEZA IN POLITIČNA KRIZA 1939	219

J. V. RUBCOV: SEJALI SO VETER, POŽELI BURJO ...	254
V. S. MAKARČUK: DOGODKI SEPTEMBRA 1939 V LUČI DOKTRINE TER TEMPORALNE PRAVICE IN PRAVICE DO »SAMOPOMOČI«	270
V. V. SIMINDEJ: »PROTISOVJETSKO SPOGLEDVANJE« AVTORITARNE LATVIJE (1934–1940): MED LONDONOM, PARIZOM, RIMOM IN BERLINOM	307
V. V. MARJINA: KDO IN KAKO JE MÄRCA 1939 DELIL ČEHOSLOVAŠKO	338
J. A. KVICINSKIJ: HUDIČEV PAKT ALI KARTANJE S HUDIČI?	366
S. N. DROŽŽIN: SPORAZUM O NENAPADANJU MED SOVJETSKO ZVEZO IN NEMČIJO IN JAVNO MNENJE V SODOBNI NEMČIJI	383
Sporazum o nenapadanju ali zgodovina kot sredstvo političnega boja	386
Poljski sindrom in »poljska histerika«	391
Hitler: »vse, kar delam, delam proti Rusiji«	395
Budno oko nemških zgodovinarjev	398
Židovski pogrom v Jedwabnah – poljske sledi	401
Bočni udarci francoskih in britanskih zgodovinarjev	405
M. V. DEMURIN: SOVJETSKO-NEMŠKI DOKUMENTI OD AVGUSTA DO SEPTEMBRA 1939 V SODOBNEM POLITIČNEM KONTEKSTU	412
PRILOGE	427
1. PISMO NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA POOBLAŠČENEMU PREDSTAVNIKU ZSSR V VELIKI BRITANII I. M. MAJSKEMU	427
2. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA Z VELEPOSŁANIKOM VELIKE BRITANIJE V ZSSR W. SIDSOM	431

3. IZ DNEVNIKA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA. PREVOD PROJEKTA DEKLARACIJE, KI JO JE PREDLAGALA ANGLEŠKA VLADA ZSSR MARCA 1939	433
4. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA Z VELEPOSLANIKOM VELIKE BRITANIJE V ZSSR W. SIDSOM	434
5. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA Z VODJO TRGOVINSKE DELEGACIJE VELIKE BRITANIJE R. HUDSONOM	435
6. ZAPIS POGOVORA POOBLAŠČENEGA PREDSTAVNIKA ZSSR V VELIKI BRITANiji I. M. MAJSKEGA S STALNIM NAMESTNIKOM MINISTRA ZA ZUNANJE ZADEVE VELIKE BRITANIJE A. CADOGANOM	437
7. ZAPIS POGOVORA NAMESTNIKA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. P. POTEMKINA S POLJSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR GRZYBOWSKIM	440
8. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA Z BRITANSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR W. SIDSOM	442
9. ZAPIS POGOVORA NAMESTNIKA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. P. POTEMKINA Z ZAČASNIM FRANCOŠKIM POOBLAŠČENCEM V ZSSR J. PAILLARDOM	444
10. ZAPIS POGOVORA NAMESTNIKA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. P. POTEMKINA Z ZAČASNIM FRANCOŠKIM POOBLAŠČENCEM V ZSSR J. PAILLARDOM	445
11. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE M. M. LITVINOVA Z BRITANSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR W. SIDSOM	446

12. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA Z BRITANSKIM VELEPOSŁANIKOM V ZSSR W. SIDSOM 447
13. ZAPIS POGOVORA NAMESTNIKA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. P. POTEMKINA Z ZAČASNIM FRANČOSKIM POOBĽAŠČENCEM V ZSSR J. PAILLARDOM 449
14. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA Z BRITANSKIM VELEPOSŁANIKOM V ZSSR W. SIDSOM 451
15. PREDLOGI, KI JIH JE NARODNI KOMISAR ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOV IZROČIL BRITANSKEMU VELEPOSŁANIKU V ZSSR W. SIDSU 452
16. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. M. LITVINOVA Z BRITANSKIM VELEPOSŁANIKOM V ZSSR W. SIDSOM 454
17. TELEGRAM POOBĽAŠČENEGA PREDSTAVNIKA ZSSR V VELIKI BRITANII I. M. MAJSKEGA NARODNEMU KOMISARIATU ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR 455
18. TELEGRAM POOBĽAŠČENEGA PREDSTAVNIKA ZSSR V VELIKI BRITANII I. M. MAJSKEGA NARODNEMU KOMISARIATU ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR 457
19. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOVA Z LITOVSKIM VELEPOSŁANIKOM V ZSSR L. NATKEVIČIUSOM 459
20. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOVA Z ZAČASNIM FRANČOSKIM POOBĽAŠČENCEM V ZSSR J. PAILLARDOM 460

21. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOVA S POLJSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR GRZYBOWSKIM	462
22. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE V. M. MOLOTOVA Z BRITANSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR W. SIDSOM	463
23. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOVA S TURŠKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR Z. APAYDINOM	464
24. IZ DNEVNIKA NAMESTNIKA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. P. POTEMKINA. PREVOD ODGOVORA VLADE VELIKE BRITANIJE, KI GA JE IZROČIL VELEPOSLANIK W. SIDS	465
25. IZ OPOMB K ANGLEŠKO-FRANCOSKEMU PREDLOGU VLADI ZSSR Z DNE 26. MAJA 1939	466
26. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR M. V. MOLOTOVA Z BRITANSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR W. SIDSOM IN ZAČASNIM FRANCOSKIM POOBLAŠČENCEM V ZSSR J. PAILLARDOM	466
27. PROJEKT SPORAZUMA VELIKE BRITANIJE, FRANCIJE IN ZSSR, KI GA JE NARODNI KOMISAR ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOV IZROČIL BRITANSKEMU VELEPOSLANIKU V ZSSR W. SIDSU IN ZAČASNEMU FRANCOSKEMU POOBLAŠČENCU V ZSSR J. PAILLARDU	471
28. URADNO SPOROČILO, KI GA JE NARODNI KOMISAR ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOV IZROČIL VELEPOSLANIKOM VELIKE BRITANIJE IN FRANCIJE V ZSSR W. SIDSU IN P. NAGGIARJU	473
29. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOVA Z LATVIJSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR F. KOCINSOM	475

30. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOVA Z ESTONSKIM ODPOSLANCEM V ZSSR A. REIEM	476
31. ZAPIS POGOVORA NARODNEGA KOMISARJA ZA ZUNANJE ZADEVE ZSSR V. M. MOLOTOVA S POLJSKIM VELEPOSLANIKOM V ZSSR V. GRZYBOWSKIM	477
32. OPOMBE SOVJETSKE STRANI GLEDE POGAJANJ Z VOJAŠKIMA MISIJAMA VELIKE BRITANIJE IN FRANCIJE	478
33. NAVODILA NARODNEMU KOMISARJU ZA OBRAMBO ZSSR K. E. VOROŠILOVU, VODJI SOVJETSKE DELEGACIJE NA POGAJANJIH Z VOJAŠKIMA MISIJAMA VELIKE BRITANIJE IN FRANCIJE	487
34. SPORAZUM O NENAPADANJU MED NEMČIJO IN SOVJETSKO ZVEZO	489
36. ZAUPNI DODATNI PROTOKOL	490
PODATKI O AVTORJIH	492

prof. dr. DUŠAN NEČAK
(DRUGA SVETOVNA) VOJNA KOT
NAJVEČJI KRŠILEC ČLOVEKOVIH
PRAVIC?

Še posebej v današnjih časih, ko je velik del Evrope v času tako imenovane tranzicije, se vedno znova postavlja vprašanje kršenja človekovih pravic ob in po koncu druge svetovne vojne, ki so jih zagrešili zmagovalci, predvsem v vzhodni Evropi, kjer so oblast prevzeli komunisti. Tudi pri nas na Slovenskem ni nič drugače. Človekove pravice pa so tako moralno kot pravno zelo občutljiva tematika, da ne bi smela biti predmet politične manipulacije in nabiranja strankarsko političnih točk, temveč bi morali njihovo kršitev obravnavati v kontekstu zgodovinskega dogajanja.

Človekove pravice so po definiciji pravice vsakega posameznika, ki jih ta poseduje zgolj zato, ker pripada človeški rasi. So pravice vseh, ne glede na razlike po spolu, rasi, glede na narodnostno pripadnost ali družbeni status. Po vsebini so univerzalne. **In prav zato je vsako njihovo kršenje enako obsojanja vredno.** Vendar pa se njihovo kršenje ne dogaja izven časa in prostora in so vedno v nekem vzročno posledičnem sosledju. Ni pa za kršitve nobenega opravičila. Če kdo, moramo zgodovinarji pri rekonstrukciji in vrednotenju takega dogajanja imeti prej omenjena metodološka izhodišča vedno pred očmi.

Raziskovalci problematike kršenja človekovih pravic ugotavljajo, da je bila ta tematika v času pred drugo svetovno malo prisotna v mednarodni politiki in s tem v družbeni zavesti. In to kljub temu, da čas med vojnama zaznamujejo množične kršitve človekovih pravic: rasizem v ZDA, ukrepi totalitarno policijske, stalinistične države

Sovjetske zveze, brutalni kolonializem evropskih kolonialnih držav, Velike Britanije, Francije, Nizozemske, Portugalske, ZDA Španije in še zlasti Belgije. Ne samo kršitve človekovih pravic v kolonialnih imperijih v Afriki, Aziji in na Karibih, tudi v največjem delu Srednje in Južne Amerike smo bili priče temu dogajanju, saj so bile in so do neke mere še danes tam doma vojaške diktature in civilne oligarhije. Celo tako obsežen genocidni pobjoj, kot je bil turški pokol Armencev, ni bil v mednarodni skupnosti deležen večje pozornosti ali ostrega obsojanja.

Strahote druge svetovne vojne in v ideologiji fašizma in nacizma vgrajene kršitve človekovih pravic ter zločini/stranpoti, storjeni v imenu komunizma, so po drugi svetovni vojni na kršitve človekovih pravic močno senzibilizirali. In to ne samo politike, temveč tudi civilno družbo. Zato ni čudno, da je prav v času druge svetovne vojne stopilo v veljavo mednarodno humanitarno pravo. Prav v vojnem času so namreč najbolj pogosto kršene človekove pravice, in sicer z umori, poboji, mučenji, etničnimi čiščenji in posilstvi. Najmanj, kar lahko trdimo, je, da bi se take kršitve v mirnem času zagotovo ne dogajale tako množično, kot v vojnem času. Vojni čas tako rekoč uporablja kršitve človekovih pravic sistematično, kot orožje.

Če je sploh mogoče govoriti o manjši ali večji »krivdi« pri kršenju človekovih pravic, potem po mojem mnenju levji delež krivde nosijo tisti, ki so vojno načrtovali, pripravljali in izvajali. Slovenci v času druge svetovne vojne nismo bili med temi. Bili smo v vlogi žrtve, napadeni in določeni za izumrtje, pa naj se to sliši kot še tako izrabljena fraza. Zato je bil odpor zapor načrtovalce in izvajalce vojne upravičen ne glede na to, kdo ga je vodil. Zato je bila kolaboracija, funkcionalna ali ne, nekaj, kar je mogoče razumeti, ne pa tudi odobravati. In na Slovenskem so se v času vojne dogajali odpor, revolucija in kolaboracija. Nobena stran v tem času ni bila imuna na kršitve človekovih pravic. Tudi zmagovalci, ki so globalno historično stali na »pravi« strani, ne. **Toda brez vojne ne bi bilo ne poražencev**

ne zmagovalcev ne odpora in ne kolaboracije, posledično pa tudi ne tako obsežnih in hudih kršitev človekovih pravic.

Poznavalci naslovne problematike stojijo pred dilemo, ki jo odpira teza/trditev, da je vojna največja kršitev človekovih pravic. Nekateri celo omenjajo, da je revščina eden največjih kršiteljev človekovih pravic, pa razne diktature, naravne nesreče in še kaj. Eden med njimi, Iztok Potokar, pa je na dilemo pogledal malce drugače. Zapisal je: »... Tudi revščina je gotovo velik problem človeštva, toda pri tem ne gre za neko strukturirano socialno dejanje, kot je vojna, v katerega bi se države spuščale v medsebojnih odnosih in za katerega bi kazensko odgovarjale. Kar je pomembno pri razmerju v kršenju človekovih pravic med vojno in ostalimi kršitelji, je, da se prav v vojni zgostijo vse kršitve človekovih pravic ... Star pregovor pravi, da v vseh vojnah prva umre resnica, jaz pa lahko k temu dodam samo še to, da je spoštovanje človekovih pravic na vrsti takoj za resnico«.

Z zapisanim mnenjem se je mogoče le strinjati. Ob tem pa ne pozabiti še na en zelo pomemben aspekt/posledico kršenja človekovih pravic v vojni. Grozote, ki jih v kolektivnem spominu žrtev kršenja človekovih pravic pusti vojna, ostanejo namreč v spominu generacije dolgo in preprečujejo kvalitetno sobivanje narodov, držav ... Obenem pa so taki spomini tudi humus za maščevanje nad premaganci v vojni in s tem razlog/opravičilo za nove kršitve človekovih pravic. Temu smo bili priče na Slovenskem po drugi svetovni vojni, temu smo bili priče v jugoslovanskih vojnah ob razpadu Jugoslavije, temu smo priča pri vseh vojnah na svetu vse do danes. Edini lek zoper sistematično kršitev človekovih pravic, ki jih prinaša vojna, in zoper opravičilo zmagovalcem za maščevanje nad premaganci je, da se človeštvo odreče vsem oblikam vojnega nasilja. Kajti vsak vzrok ima svoje posledice, zato je najbolje odpravljati vzroke.